

УДК 746.34(477.41)"20"

Валентина Костюкова
(Київ)

ТРАДИЦІЙНІ І СУЧАСНІ МОТИВИ У ВИШИТИХ РУШНИКАХ КИЇВЩИНИ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті досліджено особливості традиційних і сучасних вишитих рушників Київщини початку ХХІ ст. Проаналізовано фондову колекцію вишитих рушників Київського державного інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука, особливості творчого спрямування, нові підходи у створенні сучасного вишитого рушника як самодостатнього художнього твору декоративного мистецтва.

Ключові слова: вишитий рушник, професійна майстерність, індивідуальність.

В статье исследуются особенности традиционных и современных вышитых «рушныков» Киевской области начала ХХІ в. Анализируется фондовая коллекция вышитых «рушныков» Киевского государственного института декоративно-прикладного искусства и дизайна имени Михаила Бойчука, особенности творческого направления, новые подходы в создании современного вышитого «рушныка» как самодостаточного художественного произведения декоративного искусства.

Ключевые слова: вышитый «рушнык», профессиональное мастерство, индивидуальность.

This study deals with the peculiarities of traditional and modern motifs of embroidered *rushnyky* – traditional Ukrainian embroidered ceremonial towels – on Kyivshchyna in the early ХХIst century. There has been analyzed the fund's collection of the embroidered *rushnyky* stored in the Mykhailo Boychuk Kyiv State Institute of Decorative and Applied Arts and Styling, as well as the peculiarities of creative development trend and new approaches to creating modern embroidered towel as a self-sufficient piece of decorative art.

Keywords: embroidered towel (*rushnyk*), professional mastery, individuality.

Вишитий рушник – це художній твір, наповнений глибоким символічним змістом. Саме у витончених композиційних узорах таких виробів збереглися символічні образи, прадавні магичні знаки, народні, традиційні й водночас неповторні образи Де-

рева життя та Богині-Берегині. Український вишитий рушник посідає в нашій країні особливе місце, саме він є неодмінним атрибутом у народних обрядах та сакральним предметом у дохристиянських і християнських віруваннях. Важливі події в житті людини: народження дитини, весілля, Свята вечеря, Різдво, Великдень, проводи померлого в останню дорогу тощо – не обходилися без вишитого рушника. Крім того, він виконує функції предмета народного побуту і слугує окрасою українського селянського житла.

Вивчення й дослідження вишитого рушника як унікального і самодостатнього високопрофесійного твору привертає увагу не лише майстрів, професійних художників, але й науковців та мистецтвознавців. Було надруковано низку наукових праць, статей, збірок, влаштовано цікаві виставки, широкомасштабні проекти. Цінним і невичерпним внеском у висвітлення й вивчення українського рушника в декоративно-ужитковому мистецтві є наукові праці провідних мистецтвознавців, таких, як Т. Кара-Васильєва, М. Селівачов, Л. Орел, В. Зайченко, Р. Захарчук-Чугай, О. Никоряк, Ю. Мельничук та інші. Так, майже кожен із них хоч раз у своїх наукових працях звертався до теми рушника.

Дослідження традиційних і сучасних мотивів у вишитих рушниках Київщини ХХІ ст. є надзвичайно цікавим та актуальним. Ця тема розглядається з позиції творчої співпраці провідних викладачів і студентів Київського державного інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. Михайла Бойчука (далі – КДІДПМД), кафедри художнього текстилю та моделювання костюма, спеціалізації «Художня вишивка і моделювання костюма», на прикладах авторських і дипломних робіт, які є фондовою колекцією музею Інституту.

Початок ХХІ ст. ознаменований черговими змінами в суспільній психології, у галузі економіки та соціальному житті українського народу. Сучасний стан нашого суспільства характеризується зростанням етнічної свідомості народу, посиленням його інтересу до своєї історії та культури, усвідомленням необхідності збереження народного мистецтва як генофонду його духовності, втрата якого загрожує існуванню самого народу. Відповідні зміни відчуваються й у декоративно-ужитковому та образотворчому мистецтві.

Творчість художників-професіоналів декоративного мистецтва стала складною, цікавою і багатогарною. Вони вийшли за звичні межі своїх жанрів і розвиваються на стику багатьох видів і технік. Відбувається змішування образотворчого й декоративного мистецтв, унаслідок чого важко визначити межу між «низьким», тобто ремеслом, і «високим» мистецтвом. У них перехрещуються традиції та авангард, народне й професійне, функціональність і суто художня образність [2, с. 273]. Відповідно до змін цих процесів відбувається своєрідне переосмислення й оновлення вишитих рушників.

Сучасна вишивка стрімко розвивається і збагачується новими експериментальними підходами, оригінальними композиційними вирішеннями. Майстри, професійні художники продовжують традицію, наповнюють орнаменталію рушників новим змістом і образами, підсилюють їхнє монументально-декоративне вирішення, розширюють діапазон застосування в громадському інтер'єрі [3, с. 136].

Сьогодні вишитий рушник – це самодостатній вид народного мистецтва, що переживає новий етап відродження й розвитку. Фактично він є художньо-декоративним твором ужиткового мистецтва, що наповнений філософським змістом та має глибинне народне коріння. Крім декоративної функції в побутовому інтер'єрі, рушник набуває виставкового характеру. Він слугує головною окрасою виставкових галерей і залів не тільки нашої країни, але й гідно представляє Україну далеко за її межами. Це засвідчують численні сучасні виставкові проекти та виставки-конкурси.

Так, у лютому 2005 року у виставковій залі Національної спілки майстрів народного мистецтва України за сприяння Міністерства культури і мистецтв України відбулася Всеукраїнська виставка-конкурс «Український вишитий рушник», яка стала визначною подією в мистецькому житті країни. У цьому заході взяли участь

143 майстри, у тому числі професійні художники, презентували понад 300 вишитих творів [5, с. 6]. Значною кількістю рушників продемонстрували свої здобутки вишивальниці Київщини, твори яких стали окрасою експозиції, приваблювали вишуканістю орнаментальних мотивів, композиційною довершеністю, високою колірною гамою та технічною досконалістю. Так, Світлану Зохнюк за вишитий рушник «Обухівський» (м. Обухів Київської обл.) було відзначено в номінації «Збереження і розвиток традицій», а Марину Чудну за рушник «Великодній» (м. Київ) – у номінації «Краще композиційне рішення». Не залишилися без уваги і вишиті рушники «Сіверський» Ніни Мамалиги (м. Фастів Київської обл.), який вирізнявся «Кращим технічним виконанням», та «Пісня» Олени Куцої-Чепеленко (м. Київ, випускниця КДІДПМД) у номінації «Кращі роботи молодих майстрів». Експозиція виставки засвідчила помітне відродження кращих традицій української вишивки та нових сучасних композиційно-стилістичних пошуків у вишитих рушниках.

Ця виставка-конкурс спонукала провідних викладачів спеціалізації «Художня вишивка і моделювання костюма» порушити питання про нагальну потребу не тільки поповнювати колекції архівними й музейними відшитими рушниковими копіями (що їх вивчають студенти Інституту), але й створювати сучасні українські рушники, які б мали характер нових високомистецьких художніх творів з оновленим трактуванням і новітньою стилізацією, зберігаючи народні традиції та підлаштовуючи їх під сучасні тенденції. Ця ідея реалізувалася в авторських і дипломних роботах провідних викладачів: О. Феоклістової, В. Костюкової, Л. Авдеевої, І. Жураковської, В. Погорецької, та студентів КДІДПМД.

Так, дипломна робота Анни Рубаняк – вишитий рушник «Україна» (2011 р.; розмір 400 × 65) – вражає своєю символічністю та глибинним філософським наповненням. Основою композиційного вирішення є традиційне Дерево життя, яке символізує розвиток роду. Рушник містить низку символів і має певні особливості виконання. У центральній композиції автор зобразила землю у вигляді ромба з листям та перехресними лініями, використавши символіку засіяного поля, яке трапляється в писанкарстві. Сучасна стилізація двох птахів – символ кохання та вірності – гармонійно поєднана з основною частиною. Оригінальним центром композиції є Дерево життя, посеред якого зображено чарівну квітку – символ квітучої України. Квітку витончено доповнено кетягами калини, що символізує багатство та родючість. Центральне дерево має умовну дещо геометризовану форму, що нагадує герб України, а вишукано вплетені колоски символізують гарний урожай хліба. Оригінально стилізовані пташки нагадують дітей – майбутнє покоління. Увесь рушник по периметру облямовано (символ безкінечності) зображеннями квітів і ягід.

Н. Кумкова.

**Декоративний рушник-божник.
Ручна вишивка «рушникові шви», льон,
муліне, віскоза. Фонди КДІДПМД
ім. М. Бойчука. 1996–1997 рр.
Світлина В. Костюкової**

Т. Гура. Декоративний рушник «Родина».
Ручна вишивка, льон,
муліне. Фонди КДІДПМД
ім. М. Бойчука. 2009 р.
Світлина В. Костюкової

Застосовано традиційний червоний колір з технічним виконанням рушникових швів.

Важливо відзначити декоративний вишитий рушник Олени Іванченко «Наша Україна» (2006 р.; розмір 385 × 67), наповнений глибоким національним змістом. Автор, композиційно стилізуючи, інтерпретує в традиційній побудові Дерева життя умовно схематичний вигляд тризуба. Декоративний вишитий рушник приваблює невичерпною орнаментальною мовою, національно-символічною композицією та технічною досконалістю.

Привертає увагу весільний рушник Юлії Гришко «ВІРА, НАДІЯ, ЛЮБОВ» (2010 р.; розмір 270 × 62), де в основу побудови композиції автором покладено Дерево життя, яке наповнює виріб філософським осмисленням категорій вічності – минулого, сучасного, майбутнього. Центральну композицію вирішено за принципом симетрії і рівноваги мас. Автор по-новому використовує симетрію – не як дзеркальне відображення мотивів, а лише як урівноваження з обох боків стебла різних стилізованих малюнків, які є однаковими за наповненням елементів. З метою чіткішого акцентування основного дерева-квітки обабіч нього розміщено два великі мотиви – сучасні стилізовані квітки. Бічні гілки згинаються під тягарем достиглих плодів, дивовижних квітів, які немов намисто нанизані на основне стебло. Автор прагнув передати в орнаментуванні рушника пишність, невичерпність краси самої природи, її буйне цвітіння. У загальній побудові композиції простежується пружний і стрімкий рух ліній та форм стилізованих рослинних елементів. У центрі композиції розміщені райські пташки, повернуті голівками одна до одної, утверджуючи в цьому погляді молоде сильне

почуття – кохання. Вони є домінантою композиційного вирішення. Для збагачення й окраси рушника використано стилізовані кетяги калини, відтворені під райськими птахами та навколо них, а також по всьому Дереву життя. Верхівку дерева-квітки позначено однією великою стилізованою квіткою (ідентичною за формою до квіток, що розміщені в основі дерева), яка утворює, у свою чергу, композиційний трикутник.

Унікальність весільного обрядового рушника демонструють у своїх роботах Оксана Гаєнко (2010 р.; розмір 300 × 60), Вікторія Перестрюк (2010 р.; 300 × 48), Марія Кухар (2002 р.; 240 × 48), Тетяна Гура («Родина», 2009 р.; 250 × 60), Олена Левченко (1998 р.; 400 × 60). За рахунок народних традицій центральні композиції насичуються сучасною стилізацією основних елементів, що надають творам особливого звучання.

Грунтуючись на дослідженні й вивченні вишитих рушників найцінніших фондів збірок музеїв України, зазначимо, що найбільше і найчастіше в рушниках використовують симетричну композиційну побудову. Слід зауважити, що надзвичайно рідко трапляються автентичні зразки вишитих рушників із застосуванням асиметричної композиції. На підставі аналізу фондів музею Івана Гончара та Музею декоративно-прикладного мистецтва України міста Києва постало питання розробки широкого діапазону асиметричних композицій та сучасних декоративних мотивів для вишитих рушників.

Серед таких надбань новими й дивовижними сприймаються декоративні вишиті рушники Юлії Ярмолай та Вікторії Сандалової. Так, у святковому українському руш-

нику Ю. Ярмолай (2010 р.; 300 × 62) цікавою є основна композиційна частина, традиційна схема набуває нового звучання за рахунок використання принципів асиметричності. Твір захоплює продуманим порядком, виразністю всіх стилізованих елементів. Завдяки композиційній асиметрії автору вдалося досягти графічної площинності, ритмічного взаємозв'язку, чіткої гармонії. Особливо приваблює центральна композиція рушника, де схема Дерева життя є невід'ємною складовою базисної композиції. Застосування такого прийому надає вишитому рушнику оригінального та сучасного звучання.

Слід звернути увагу на вишитий декоративний рушник В. Сандалової (2011 р.; 350 × 66). Автор по-своєму застосовує прийом асиметрії, гармонійно поєднуючи його із симетричним заповненням площинних стилізованих елементів. У творі вдало використано синтез народних традицій із сучасним композиційним вирішенням. Домінантою композиції є традиційне Дерево життя з асиметричними гілками-пагонами, у яких віртуозно закомпоновано стилізовані квітки-пуп'янки й казкових пташок, котрі є унікальними й не повторюються в загальній композиції. Виразно виступає і декоративне коріння – базисна композиція, у якій відчуваються пошуки орнаментальних форм на основі природних мотивів, з яких проростає декоративне обрамлення з квітами, листям та ягідками по всьому периметру вишитого рушника.

Декоративний рушник В. Костюкової («Вічність», 2010–2011 рр.; 400 × 65) вражає своєю декоративністю стилізованих мотивів та монументальністю. Це вигадлива декоративна тричастинна композиція, в основі якої – Дерево життя, що символізує триєдність світу та вічність життя. Слово «вічність» наповнене глибокими осмисленими категоріями: минулого, сучасного та майбутнього. Це узагальнений символ невичерпної життєвої сили, яка відтворює все живе і є вічним оновленням та відродженням.

Декоративно-монументальним і виразним є обрядовий рушник-божник Н. Кумкової (1996–1997 рр.; 500 × 100). Цей твір можна зарахувати до вишитих виробів найвищого художнього рівня. Автор демонструє безмежний простір сучасного вишитого рушника, який має зовнішню – обрядову, декоративно-монументальну – виставкову та внутрішню – сакральну функції. Саме в цьому полягає особлива цінність художнього твору. Центральну композиційну частину утворює традиційне Дерево життя – Священне дерево, відтворене у вигляді розвинутого рослинного мотиву з прямим центральним стовбуром, який проростає із землі й завершується витонченою квіткою та загнутими пагонами стилізованого листя і кетягів винограду. Посередині Священного дерева в зображенні великої пиш-

О. Гаєнко. Декоративний рушник. Ручна вишивка «рушникові шви», льон, муліне. Фонди КДІДПМД ім. М. Бойчука. 2010 р. Світлина В. Костюкової

В. Костюкова.
**Декоративний рушник
«Вічність». Ручна
вишивка «рушникові
шви». Приватна
колекція. 2010–2011 рр.
Світлина В. Костюкової**

ної квітки прочитується стилізований християнський хрест. Рушник обрамлено декоративними квітами, які ритмічно чергуються зі стилізованою розеткою у формі хреста. Використано зіставлення золотавого й вохристого кольорів зі вкрапленням зеленого, а також віскозні нитки. Саме їхні переливи відіграють головну роль у вирішенні загальної композиційної побудови вишитого рушника-божника. Лаконізм, виразність і грандіозність виявляють широку освіченість автора, його високу майстерність, глибоку обізнаність із кращими досягненнями гаптарського мистецтва.

Зовсім нового трактування набуває декоративний рушник В. Радзіловської (1999 р.; 400 × 65), виконаний за мотивами вишивки Поділля. Авторка навмисно збільшила масштаб рушника, що не характерно для рушників Поділля. За рахунок такого прийому вишитий твір набув декоративності й монументальності. В основі композиційної побудови лежить традиційне Дерево життя, замість технологічних «рушникових швів» уведено рослинно-геометризований орнамент для виконання «качалочкової лиштви». Дерево життя має форму стилізованого вазона, з якого проростають масивні симетричні квіти, повернуті розквітлим голівками до символічного вазона, у центрі якого розміщено декоративний елемент трикутної форми, доповнений маленькими квадратними вкрапленнями. На дивовижному гіллі з чарівними квітами зображено прекрасних птахів, із крил яких проростає незвичайний колосок пшениці – символ родючості нашої Батьківщини. Верхня симетрична композиція стилізованого колоса завершується трохи меншими за розмірами птахами. Центральне дерево доповнює стилізована у вигляді великого бутона квітка, від якої розходить в певному ритмічному повторі геометризована розкидка. Нижня базисна композиція складається з п'яти геометризованих розеток, обрамлена декоративними обвідками, що надає вишитому рушнику особливості декоративності й неповторності. Для більшої окраси композиційного вирішення по всьому периметру декоративного рушника проходить хвиляста лінія, доповнена хрестоподібними розетками з витриманим відповідним ритмом. Застосовано характерну для Подільського регіону колірну гаму.

Важливо відзначити цікаве стилізоване вирішення в композиції рушника О. Феоклістової (2010 р.; 250 × 50). У творі використано традиційну композицію, де головним елементом є Дерево життя. У центрі вазона на пагонах зображено весняних пташок, відтворених з вигадливою стилізацією. З їхніх хвостів ніби проростають стеблини, ягоди, листочки та квіточки-сонечка, яким притаманна довершеність і витонченість виконання. Загальний вигляд рушника набуває ажурності та легкості.

Найцікаві вишиті рушники утворюють фондову колекцію КДІДПМД, що є цінним надбанням багаторіч-

ної праці провідних викладачів і студентів. Серія вишитих декоративних рушників відбиває сучасне бачення характерних особливостей художньо-образної мови української народної вишивки. Студенти разом з викладачами творчо інтерпретують, переосмислюють та доповнюють неординарні композиційні пошуки нових вишивальних можливостей. Кожен вишитий твір, наповнений глибоким філософським підтекстом, демонструє дивовижну трансформацію і шляхи перевтілення національних традицій у сучасні вишиті декоративні рушники. Яскрава презентація найширшого діапазону композиційного вирішення й декоративних мотивів, притаманних вишивці рушників, відбувається на широкомасштабних виставках на території України та близького зарубіжжя. Це засвідчує Міжнародний виставковий проект «Український рушник», реалізований у лютому 2011 року в галереї Національного культурного центру України в Москві (Росія). Автором ідеї та куратором проекту є Народний художник України, академік Української академії архітектури, кандидат мистецтвознавства, завідувач кафедри художнього текстилю та моделювання костюма КДІДПМД професор Людмила Жоголь. Відповідальні за виставку – доцент В. Костюкова та доцент О. Феоклістова.

Поряд із творчими роботами студентів широкому загалу було представлено художні композиційні вирішення сучасних рушників з доробку провідних викладачів Інституту. Прекрасні фахівці-педагоги О. Феоклістова, В. Костюкова, Л. Авдєєва, І. Жураківська та В. Погорецька навчають студентів народних традицій вишивального мистецтва з новим трактуванням та утвердженням їхнього одночасного існування в українській культурі. Виставка-проект мала надзвичайний успіх, викликала захоплення у відвідувачів [4, с. 3].

Крім згаданого заходу, слід назвати ще такі події: виставка «Традиції і сучасність» (квітень 2012 р.), влаштована КДІДПМД у виставковій галереї Будинку художників міста Києва, а також травнева виставка 2012 року, що відбулася в Українському фонді культури міста Києва, де також було представлено фондову колекцію рушників.

Не менш важливою подією стала виставка «Український рушник», влаштована в середині вересня 2012 року за сприяння Благодійної організації Президентського фонду «Україна» Леоніда Кучми та КДІДПМД [1].

Метою цих мистецьких заходів було показати основні напрями і здобутки педагогічного колективу Інституту; ознайомити митців і широкий загал зі зразками мистецьких творів провідних викладачів та студентів; на виробі з фондової колекції вишитих рушників продемонструвати шлях формування самобутньої української мистецької школи декоративно-прикладного мистецтва; привернути увагу громадськості до відродження і збереження традиційного народного декоративного мистецтва, народних художніх промислів; виявити молодих творчих талантів, які б у подальшому примножили національну мистецьку скарбницю культурної спадщини нашої України. Саме завдяки виставковим проектам фондової колекції Інституту існує можливість продемонструвати особливості традиційних і сучасних мотивів вишитих рушників Київщини початку ХХІ ст. Віднайдено нові підходи у створенні вишитого рушника, що надають художньому твору нового бачення й трактування в мистецькому просторі як самодостатнього художнього твору декоративного мистецтва.

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kuchma.org.ua/fund/foundation/9403/index.php?print=yes>.
2. Кара-Васильєва Т. В., Чегусова З. А. Декоративне мистецтво України ХХ століття. У пошуках «великого стилю». – К. : Либідь, 2005. – 273 с.
3. Кара-Васильєва Т. В. Українська вишивка. – К. : Мистецтво, 1993. – 136 с.
4. Освіта України. – 2011. – 4 лютого. – № 9–10. – 4 с.
5. Український вишитий рушник. Всеукраїнська виставка-конкурс / автор-упоряд. Є. Шевченко. – К. : Народні джерела, 2005. – 6 с.

SUMMARY

Rushnyk (traditional Ukrainian embroidered towel) (pl *rushnyks*) – is a piece of art with a deep symbolism. It is the fine composition patterns of *rushnyks* where there have remained the symbolic amulets, ancient magical signs, and folk, traditional and simultaneously inimitable images of *Tree of Life* and *Berehynia Goddess*. Ukrainian *rushnyk* occupies the exclusive place in our country: it is an essential attribute of folk ceremonies and a sacral object of pre-Christian and Christian beliefs. No special event of human life: child's birth, wedding rites, Christmas Eve, Christmas, sendoff of the deceased, etc, dispensed with the *rushnyks*. *Rushnyk* now is also an article of folkways and serves as a decoration of Ukrainian peasant house.

Not only masters and professional painters but also scholars and art critics pay their attention to studying and researching the *rushnyks* as a unique self-sufficient highly professional piece of art. A range of scientific works, articles, and collections were published and the interesting exhibitions and wide-ranging projects were organized. A valuable and unfailing contribution to interpreting and studying the Ukrainian *rushnyks* in the decorative and applied arts is the scientific works of leading art critics, such as T. Kara-Vasylyeva, M. Selivachov, L. Orel, V. Zaichenko, R. Zakharchuk-Chuhai, O. Nykoriak, Yu. Melnychuk, and others. Most of them have at least once paid their attention to *rushnyk* theme in their scientific works.

The study of traditional and modern motifs of the early XXIst century Kyivshchyna *rushnyks* is of extremely interest and urgency. This topic is examined in the context of creative cooperation of leading lecturers and students of the Mykhailo Boichuk Kyiv State Institute of Decorative and Applied Arts and Styling (*Artistic Textile and Suit Modelling* Department, *Artistic Needlework and Suit Modelling* Special Subject) via the examples of works of authorship and graduate works which are the fund's collection of the Institute's museum. The fund's *rushnyk* collection of the Institute is analyzed in detail as well. There is also a consideration of stylistic peculiarity of artistic development trend and new approaches to creating modern embroidered towel as a self-sufficient piece of decorative art.

Keywords: embroidered towel (*rushnyk*), professional mastery, individuality.